

Fiziker Róbert

„A LEGKÖZELEBBI ÜNNEPNAPRA” VÁRVA. KIRÁLYKÉRDÉS MAGYARORSZÁGON ÉS AUSZTRIÁBAN, 1922–1938

Waiting for „the Nearest High Day”. The Royal Question in Hungary and Austria, 1922-1938

Dr. Fiziker Róbert, PhD, történész, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, fiziker.robert@mnl.gov.hu

A magyar és osztrák legitimista mozgalom politikai vezetői és a legitimista gondolat hirdetői úgy vélték, hogy az egykori dunai Monarchia valamilyen formában történő feltámasztásával, a legitimnek tekintett Habsburg-dinasztia szükséges és – a nagyhatalmak és a kisantant államainak diplomáciai meggyőzésével – lehetséges visszatérésével visszaállítható és egyben meg is reformálható az integer Magyarország. A létrejövő alkotmányos „szociális népkirályság” meggyőződésük szerint a társadalmi-gazdasági válságból való kilábalás, a Duna-völgyi népek megbékélésének, illetve a germán és a szláv expanzió feltartóztatásának esélyét is kínálta volna.

Úgy képzelték – bár a tartós politikai ellenszél miatt nem mindig vállalták fel őszintén –, hogy Európa békéje és a térség reorganizációja érdekében történelmi hivatásuk az Osztrák–Magyar helyébe lépő Magyar–Osztrák Monarchia feltámasztása. Részben a Monarchia külügyi apparátusában edződött stratégiák azonban az unortodox külpolitikai és jogfolytonossági elméletek gyártásában és a színpalak mögötti tárgyalásokban bizonyultak erősnek, a gyakorlati politika határozott formálására kínálkozó lehetőségekkel – a kísértetiesen hasonlító jelszavak és szófordulatok ellenére – sem a húszas évek elejének Magyarországon, sem a harmincas évek közepének Ausztriájában nem tudtak élni.

Ifj. Andrássy Gyula, Apponyi Albert, Zichy János, Károlyi József, Sigray Antal, illetve Gratz Gusztáv, Pethő Sándor és Lajos Iván (valóban) szürke eminenciásoknak bizonyultak. Ilyen módon a Horthy-korszaknak csupán a valóság és a fikció határán mozgó alternatívája lehetett „a hitek, a remények, a jog és a becsület” legitimista politikája, amely „európaibb pályát jelentett volna az országnak”.

The political leaders of the legitimist movement and the advocates of the legitimist thought believed that by reviving some form of the former monarchy of the Danube, and by the necessary and (through the diplomatic persuasion of the great powers and the Little Entente countries) possible return of the Hapsburg dynasty, which was considered legitimate, integer Hungary can be restored and reformed at the same time. They were convinced the constitutional „social people’s monarchy” that was to be created would have presented a chance of recovering from the social and economic crisis, of peace between the peoples of the Danube valley, and the cessation of the German and Slavic expansion.

They imagined, even though they failed to always openly take this goal on, that their historical vocation was to revive the Hungarian–Austrian Monarchy, which would take the place of the Austro–Hungarian Monarchy, in order to establish peace in Europe and reorganise the region. However, their strategists, who had partly been forged in the foreign affairs apparatus of the Monarchy, proved themselves efficient in the making of unorthodox theories of foreign affairs and legal continuity as well as in background negotiations, but they could not make use of the possibilities that arose either in Hungary in the early-1920’s or in Austria in the mid-1930’s despite the eerily similar slogans and phrases.

Gyula Andrássy Jr, Albert Apponyi, János Zichy, József Károlyi, Antal Sigray, Gusztáv Gratz, Sándor Pethő and Iván Lajos all proved to be éminences grises. This way the legitimist policy of „beliefs, hopes, the law and honour”, which „could have meant a more European path for the country”, could only be an alternative of the Horthy era, moving along the line separating reality and fiction.

1918. november 11-én magyar hírlapi beszámolók szerint „*sürgöny hiányában*” már az időjárás sem volt megállapítható, de egy osztrák lap segítségével tudjuk, hogy alapvetően derült idő volt, és még csak gyenge északnyugati szél fújt (a nagy szomszéd felől). A pesti Nyugat-Mozgóban a *Minek is van férfi a világon?* című vígjátékot adták, Bécsben több helyen is Casanova kalandjain szórakozhatott a nagyérdemű. Idehaza a Közélelmező Hivatal döntése alapján olcsóbb lett a marhahús, miközben Lajtán túl annak örültek, hogy – bár folyami halat nem kaptak – nagyobb mennyiségű káposzta és egy szállítmány alma érkezett a haldokló birodalom keleti éléskamrájából. Elmaradt az osztrák–magyar válogatott labdarúgó mérkőzés „leküzdhetetlen utazási nehézségek miatt”, sőt időközben az ellenfél neve is Német-Ausztriára változott. Mindenesetre az újságok lelkesen reklámozták a beleket tisztító Ferenc József-keserűvizet.

1938. március 13-án a Budapestet is fenyegető viharos északnyugati szél hideg levegőt hozott, derült égbolt mellett Bécsben felváltva sütött a nap, majd szállingózott a hó. Itthon a *Harapós férj* című filmet vetítették, Bécsben a *Mirandolina*, a rossz hírű lány ment, de a filmvásznon helyett a valóságban érkezett meg az egykori császárvárosba egy sikeres külföldi osztrák. A drágulás miatt itthon csökkent a húsfogyasztás, megnőtt a lóhús iránti kereslet, miközben Ausztriában élelmiszerutalványokat osztottak a munkanélkülieknek. Bécsben a Rapid 2: 2-es döntetlent játszott a Budai 11 ellen, a magyar gólokat Vermes „Bébi” Vilmos szerezte, ő 1939-ben elmenekült Magyarországról. Pesten immár a gyomorsav megkötésére szolgáló Gusztin Capsulát reklámozták, de a *Neues Wiener Tagblatt* hasábjain még mindig megbújt egy kis hirdetés, amely a keserűviz előnyeit ecsetelte.¹

Persze a fent jelzetteknel jóval fontosabb események is lezajlottak ezen a két napon. Az utolsó Habsburg uralkodó 1918. november 11-én adta ki első eckartsai nyilatkozatát, amelyben nem a trónról, hanem az államügyekben való további részvételéről mondott le. Másnap Bécsben kikiáltották a köztársaságot, miközben az Operánál világitó egyik kandeláberre egy kis monarchista csoport kitűzte a Habsburgok fekete-sárga zászlaját.² A magyar főrendiházi küldöttség november 13-án meggyőzte IV. Károlyt, hogy az ausztriai jogaira vonatkozó nyilatkozat pandantját nekik is átnyújtsa. 1938. március 13-án minden ausztriai újság címlapján köszöntötte a „haza nagy fiát”, aki két nappal később, a Heldenplatzon elmondott beszédének elején támadta a legitimisták által képviselt Duna-völgyi missziót, a hangfelvétel tanúsága szerint pfujolás, füttyülés fogadta az anchluss útjában állók (és hamarosan Dachauba deportáltak) említését.³ Az osztrák monarchisták már csak

¹ A német nyelvű újságok beszámolóit az Österreichische Nationalbibliothek ANNO (*AustriaN Newspapers Online – Historische Zeitungen und Zeitschriften* elnevezésű (lásd: <http://anno.onb.ac.at/>), a magyar nyelvűeket pedig az Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) (lásd: <https://adtplus.arcanum.hu/hu/>) virtuális olvasóterme segítségével idézzük, terjedelmi okokból csak összefoglaló jelleggel.

² LOVREK, August: Die legitimistische Bewegung. In: Hrsg. RILL, Robert – ZELLENBERG, Ulrich E.: *Konservatismus in Österreich. Strömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfängen bis heute*. Leopold Stocker Verlag, Graz–Stuttgart, 1999, 231.

³ REISIGL, Martin: Rede als Vollzugsmeldung an die (deutsche) Geschichte. Hitler auf dem Wiener Heldenplatz. In: Hrsg. von KOPPERSCHMIDT, Josef – PANKAU, Johannes G.: *Hitler, der Redner*. Wilhelm Fink Verlag, München, 2003, 395.

egy párizsi hotel különtermében – miután az árnyékszékben magukra öltötték egyenruháikat – várhatták a trónörököszt.⁴ A hazai legitimisták vezéralakja, Griger Miklós erejéből is csupán egy imára futotta a független Ausztriáért, tervezett interpellációját halála miatt már nem mondhatta el a parlamentben.⁵ A két jelzett időpont között – Habsburg Ottó megfogalmazása szerint – „volt fantázia a restaurációban”.⁶

I. PANORÁMA

A legitimisták úgy gondolták, hogy egy magyarországi restauráció segítségével nem csupán a korábbi osztrák–magyar perszonálunió támasztható fel valamilyen formában, de Trianon és Saint-Germain béklyóitól is meg lehet szabadulni. Az általuk hirdetett szociális népkirályság megoldást kínál a társadalmi-gazdasági krízisre, növeli a Duna-menti népek megbékélésének esélyét, és az önmagát előbb-utóbb Ausztriával kárpótolni szándékozó germán óriás időben történő megállításával Európa békéjéhez is hozzájárulhat. A királpártiak hittek egy pártok feletti erkölcsi tekintély visszatérésének szükségességében, az elcsatolt területek feletti jogigényt biztosító történeti jogban, a nyugati hatalmak és a szomszédos kisantant-államok – diplomáciai eszközökkel történő – meggyőzőhetőségében és egy alkotmányos, európai berendezkedés eljövételében is. Ambiciózus program, kétségtelenül, ezért aztán – bár rövid időre belpolitikailag releváns szimpátiapotenciál halmozódott fel mögöttük előbb Magyarországon, majd Ausztriában – ugyan „meghallgatták őket, de nem hallgattak rájuk”⁷ – fogalmazott Apponyi Albert.

Tanulmányomban elsősorban a IV. Károly halála utáni másfél évtized legitimista gondolati konstrukcióját kívánom bemutatni, ugyanakkor annyit érdemes leszögezni, hogy 1921-ben szabályos hatalmi harc zajlott le Magyarországon, amelynek során a felek nem azonos feltételekkel és eszközökkel küzdöttek céljaik eléréséért: a nagyhatalmak erélyes fellépését részben Horthy és a magyar diplomácia váltotta ki, az ősz „sajnálatos események” idején hírzárlatot, illetve cenzúrát vezettek be. Eközben a kormány előbb a király személyére vonatkozó, Ottó utódlását nem veszélyeztető kész nyilatkozattervezetekkel bombázta az uralkodót, majd a trónfosztás mellett azzal érvelt, hogy az a király hozzájárulása nélkül közjogilag érvénytelen maradna, és kedvezőbb külpolitikai keretfeltételek esetén a törvényes rend helyreállítását nem akadályozná.⁸ Az események kimenetele közzismert, a perbe fogott legitimista vezetőket később szép csendben szabadon bocsátották.

⁴ UNGVÁRI Tamás: Koldus és királyfi, *Mozgó Világ*, 2001/9. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01326/00021/sep8.htm> (2016. 11. 21.).

⁵ KARDOS József: *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012, 160–161.

⁶ BOKOR Péter – HANÁK Gábor: *Egy év Habsburg Ottóval. Beszélgetések*, Paginárium Kiadó, Budapest, 1999, 30.

⁷ KERÉKESHÁZY József: *Apponyi*, E-book, Publio Kiadó, 2012.

⁸ Lásd részletesen: FIZIKER Róbert: A királydráma utolsó felvonása. Tihanytól Madeiráig, *ArchívNet*, 2016/1. Forrás: www.archivnet.hu/politika/a_kiralydrama_utolso_felvonasa.html (2016. 11. 21.).

Szokás a legitimistákat egyrészt kalandor, másrészt „csak szájaskodó”⁹ társaságként beállítani. Ténylegesen egyetlenegyszer, 1921 tavaszán és őszén tettek kísérletet a király visszahozatalára, amikor „a régi Ausztria–Magyarországhoz tartozó országokban még erős monarchista hagyományok éltek, amikor Magyarországon a legitimizmus sokkal inkább, mint később, még élő erő volt, amikor Németország még nem lett volna abban a helyzetben, hogy hatékony vétót emeljen a restaurációval szemben, amikor talán még lehetséges lett volna megállítani Ausztriában az Anschluss-mozgalmat, és végül, amikor még egy szerény fegyveres erő is rendelkezésre állt a restaurációs kísérlethez”.¹⁰ Gratz Gusztáv visszaemlékezéseire hozzáférhetjük, hogy Károly király Trianon betűjével nem ütközve (a békeszerződés nem tiltotta a Habsburgok trónra ültetését), az antant tudtával (nem akadályozta a visszatérést) és a magyar kormánnyal folytatott titkos tárgyalások megfeneklése után (Aristide Briand jóindulatú semlegességi ígéretének vagy „határozott biztatásának”¹¹ birtokában), ráadásul egy még félkész állapotban lévő, ekkor még olasz védőernyő alatt formálódó kisantant árnyékában érkezett Magyarországra.

Ifj. Andrassy Gyula 1922. január 4-én annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a király mögötti egységes kiállás esetén „a nagy- és kisantant hiába iparkodott volna nyomást gyakorolni a magyar nemzetre”. Ehelyett a kormány „pénteken kimondta, hogy van koronázott király, szombaton vagy vasárnap pedig lövetett rá”.¹² A legitimisták szerint csak egy „gyűszűnyi merészségre” lett volna szükség, de abban is bíztak, hogy „lesz még egyszer ünnep a világon”.¹³ Nem lett. Egyébiránt a legitimista álláspont szerint a kormány helyezkedett a fegyveres ellenállás talajára törvényes urával szemben, és az egész akció „abból a biztos feltevésből indult ki, hogy a magyar kormányzati tényezők önként át fogják adni a hatalmat, mihelyt a koronás magyar király hazatér”¹⁴ – fogalmazott Gratz Gusztáv. A király halála új helyzetet eredményezett, a kormányerők és a kormányzó esetleg háborgó lelkiismerete¹⁵ megnyugodhatott, egy tízéves kisfiúról nem lehetett komolyan feltelezni, hogy a közeli jövőben újabb Habsburg ármányt készít elő. Mindenesetre tény, hogy az özvegy királyné, Zita 1922 áprilisában a *pragmatica sanctio* értelmében királyként

⁹ Andorka Rudolf visszaemlékezését idézi KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon (1918–1946)*, Korona Kiadó, Budapest, 1996, 61.

¹⁰ GECSÉNYI Lajos – SIPOS Péter: Gratz Gusztáv emlékiratai, *Történelmi Szemle*, 2000/3–4, 367.

¹¹ Ezt mai francia történészek is elképzelhetőnek tartják. SOUTOU, Georges-Henri: *Frankreich und Österreich seit 1918*. In: Hrsg. KARNER, Stefan – MIKOLETZKY, Lorenz: *Österreich. 90 Jahre Republik. Beitragsband zur Ausstellung im Parlament*, StudienVerlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 2008, 542.

¹² KARDOS József: *Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Korona Kiadó, Budapest, 1998, 86.

¹³ *A magyar Capitoliumon. Pethő Sándor válogatott publicisztikája*, (Válogatta, sajtó alá rendezte, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta: ZÁVODSZKY Géza) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005, 160.

¹⁴ Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922. XIII. k. 1921. A nemzetgyűlés 265. ülése, 1921. december 10., 278. Forrás: http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1920_13/?pg=277&layout=s (2016. 02. 01.).

¹⁵ Horthy a Neue Freie Presse 1921. március 24-i számában legitimista álláspontot képviselt: „IV. Károly, az egykori osztrák császár egyetlen legitim királyunk. Amíg le nem mond, senki más uralkodóul el nem ismerek. Másrészt megengedem, hogy visszatérése bizonyos nehézségeket okozhatna, de remélem, hogy a parlament segítségével az ügyet rendezhetném.” SPEIDL Zoltán: *Végállomás: Madeira. Királykérdés Magyarországon, 1919–1921*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2012, 143.

köszöntötte fiát, a saját pecsétjével hitelesített dokumentumot ennek megfelelően II. Ottó uralkodásának „Első Évében” jegyezte.¹⁶

Az említett legitimista gondolati konstrukció bemutatását két tényező nehezíti. Egyrészt a dokumentumok jelentős része megsemmisült, vagy azokat tudatosan megsemmisítették, és a Habsburg Családi Levéltárban őrzött anyag sem hozzáférhető a kutatók széles köre számára. Másrészt nem is létezett részletes, az elméleti alapokat is rögzítő, a keresztényszocialista elképzelésektől markánsan különböző program, és a koncepció eltérések, továbbá a húszas-harmincas évek rideg politikai realitásai miatt közös osztrák–magyar akcióterv sem.

II. VAN BENNE VALAMI

A legitimisták politikai vezetőit sajátos, a Monarchia korából örökölt axiómák befolyásolták. Az egyik, a *Quieta non movere* („a nyugodt dolgokat nem kell mozgatni”) nem azt jelentette, hogy általában idegenkedtek az adott helyzet megváltoztatásától, hanem feleslegesen nem kívánták bolygatni a meglévő dolgokat. Ugyanakkor megpróbálták siránkozás helyett a politika által kínált anyagból – fokozatos bel- és külpolitikai építkezéssel – „a legjobbat kovácsolni, ami abból kovácsolható”.¹⁷ A másik, a *Primum vivere, deinde philosophari* („először éljünk, aztán filozofáljunk”) alapján az első világháború utáni kaotikus viszonyok közepette – bármennyire is becsületbeli ügynek tekintették a dinasztia melletti kiállást – úgy vélték, hogy a királykérdés rendezését a „hétköznapi feladatok” elvégzése után, a „legközelebbi ünnepnapra” kell halasztani.¹⁸ Már csak azért is, mert tisztában voltak azzal, hogy az ország léte „bizonyos tekintetben, sőt talán mindenekfelett külpolitika”.¹⁹ Velük szemben az új, irracionálisnak tűnő helyzethez nehezen alkalmazkodó királyhű katonák megfontolandónak tartották, mennyire provizórikus a létrejött államok belső felépítése és a zűrzavart kihasználva akarták kész helyzet elé állítani a hatalom ideiglenes gyakorlóit és ellenforradalmi puccs útján megvalósítani a restaurációt.

A királysági stratégiák szelektív hallására jellemző, hogy amennyiben azzal az állítással konfrontálódtak (márpedig a tárgyalt korszakban elég gyakran kényszerültek erre), hogy a restauráció nem aktuális, illetve pillanatnyilag kizárt, akkor – a kérdés időszerűtlenségét akceptálva – a *pillanatnyilag* kifejezésre összpontosítottak. Friedrich Wiesner, az osztrák legitimisták vezetője fogalmazott úgy a múlt század harmincas éveiben, hogy a rendezést gátló politikai okok nem csupán a viszonyok módosulásával, de „azok megítélésének

¹⁶ Zita királyné nyilatkozata II. Ottó trónigényéről. Funchal, 1922. április 24. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 589–I–A–4–1922.

¹⁷ GECSÉNYI-SÍPOS: *i. m.*, 332.

¹⁸ Bethlen István miniszterelnök fogalmazott így 1921. október 20-i pécsi beszédében. Idézi SPEIDL: *i. m.*, 197.

¹⁹ PETHŐ Sándor: *Gróf Andrássy Gyula emlékezete*, Wodianer és fiai, Budapest, 1930, 10.

változásával²⁰ is megszüntethetők. Ráadásul, ha – ahogy Gratz Gusztáv is világosan látta – a külügybe „napról napra befutó titkos információk tömegében egyetlen valódi is található, majdnem lehetetlen kitalálni, melyik az a sok közül”.²¹ Tehát igenis szükség van a külügyi álláspontok szelektáló mérlegelésére, az értesülések valós értékének megállapítására. A legitimista gondolkodók számára a környező államok, a nagyhatalmak és egész Európa érdekében álló fejleményként kezelt restauráció legkomolyabban vehető ellenérve az a magyar és osztrák állami vezetők által gyakran hangoztatott érv volt, hogy „miből elégítenők ki a sok főherceg igényeit?”²² Kezdetől fogva úgy ítélték meg, hogy a restaurációt egy kétségtelenül létező, „ha még olyan csekély, ellenséges külföldi nyomás által alátámasztott belső veszély”²³ fenyegeti. Ugyanakkor szerintük „más egy akadályt látni és szívesen látni. Más örülni a lehetetlenségnek, és más minden erőt megfeszíteni, hogy a lehetlent lehetővé tegyük.”²⁴ Nem kívánták „a dolgok erőltetését, a kalandokat, a puccsokat, az éretlen gyümölcsnek leszakítását a fáról, hanem csakis és egyedül: minden diplomáciai eszköznek igénybevételét és kihasználását”.²⁵ Mindezt azért, hogy a külföld is megértse: Európa nyugalmanak is érdeke, hogy Magyarország (és Ausztria) „ne legyen alternatívák labdája”.²⁶

Tevékenységük azonban egy régi birodalmi jelszót látszott igazolni: „későn, és akkor is csak félig-meddig”.²⁷ Azaz számtalan tárgyalás és részletkérdésekről folytatott vita eredménye a döntés- és cselekvésképtelenség lett, csak „tanácskoztak és kotlottak”²⁸ az ügyeken, ahogy ezt Károly emigrációjában önkritikusan elismerte. Ez a sajátos külpolitikai vonalvezetés összességében minimális, gasztronómiai és filatéliai eredménnyel járt: 1921 márciusában a király a kormányzójára várva, a budai vár falának támaszkodva nyugodtan elfogyaszthatott egy almát,²⁹ a második, fegyveres hatalomátvételi kísérlet során pedig a királyi vonat összeállításának céljával sikerült több vagon cukorrépat kipakolni Sopronban, majd a harmincas években a monarchisták vacsorákon vettek részt a pesti Vigadóban és a bécsi Konzerthausban. Az apja példájából tanulni akaró Ottó főherceg is csak a levélírási jutott el (*Kurt von Schuschnigg* kancellárnak ajánlotta fel a hatalom átvételét),³⁰ egy második világháborús amerikai bélyegen pedig megjelent Károly arcmása.

²⁰ MOSSER, Ingrid: *Der Legitimus und die Frage der Habsburgerrestauration in der innerpolitischen Zielsetzung des autoritären Regimes in Österreich (1933–1938)*. Dissertation, Wien, 1979, 174.

²¹ GECSÉNYI–SIPOS: *i. m.*, 315–316.

²² Rudnay Lajos báró, bécsi magyar követ jelentése. MNL OL K 63–1935–20/1. 1935. július 26.

²³ GRIGER Miklós: *A legitimizmus és a magyar feltámadás. Aktuális-e a királykérdés?*, Budapest, 1936, 8.

²⁴ A Nemzeti Néppárt programját idézi KARDOS: *A legitimizmus alternatívái... i. m.*, 48.

²⁵ GRIGER: *i. m.*, 53.

²⁶ *A magyar királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben*, Magyar Férfiak Szentkorona Szövetsége, Budapest, 1933, 24.

²⁷ POHL, Walter – VOELKA, Karl: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia története*, (szerk.: Brigitte VACHA), Gulliver Kiadó, Budapest, 1995, 475–476.

²⁸ Uo., 477.

²⁹ Bruno Brehm 1939-ben született leírását idézi SPEIDL: *i. m.*, 161.

³⁰ Ehhez FIZIKER Róbert: Habsburg Ottó és Kurt von Schuschnigg levélváltása, 1938. február–március, *ArchivNet*, 2012/5.

III. ELMEBAJNOKSÁG

A hazai monarchista mozgalom vezetői, ifj. Andrassy és Apponyi mellett Zichy János, Károlyi József és Sigray Antal a gondolat emberei voltak, akik összességében sikertelen kirándulást tettek a gyakorlati politika terepén. Mellettük még Gratz Gusztáv, Pethő Sándor és Lajos Iván említendő, de ők is „az agymunkát előszeretettel végezték tollal a kezükben”.³¹ A legitimista gondolkodók nem csupán a királyság intézményébe vetett hitük okán, esetleges anyagi érdekeltségük miatt, hanem „a hála szubjektív érzetét”³² is hangsúlyozva álltak ki a dinasztia mellett. Politikájuk létjogosultságát Magyarországon nem lehetett vitatni, hiszen az ország államformája továbbra is (király nélküli) királyság volt, a hivatalos Magyarország az összeomlás után a Habsburg restauráció mellett állt ki, és az 1920. I. tc. – mintegy hidat képezve, „amelyen át a régi alkotmányhoz lehetséges lesz visszajutni”³³ – csak ideiglenesen választott kormányzót a vis major időszakára. Azaz – népmesei fordulattal – „ez a leányzó valóban nem halt meg, hanem csak alszik”.³⁴ A monarchisták hosszas jogi fejtegetésekben igazolták, hogy az országnak „királya is van, trónörököse is van, öröklési rendje is van”.³⁵ Számukra nem lett érvénytelen az osztrákokkal kötött házasság, csak azért, mert a két házastárs a „hozományt együtt elverte”.³⁶ Ugyanakkor a saját igazuk melletti kiállás mellett olykor mintha elfeledkeztek volna arról, hogy „a trónbetöltés nem vitás jogi, hanem tisztán politikai kérdés”.³⁷ Remek polémiákat folytattak arról, hogy nincs is királykérdés, mert van király, a nem létező királykérdés igenis aktuális, és a restauráció kifejezést is felesleges használni, mert a Habsburg-dinasztia „trónhoz való kapcsolata érintetlen”.³⁸

A királypárti vezetők tehát a gyakorlatba fokozatosan átültetendő elméleteket gyártottak. A tényeket gyakran „túlságosan is erkölcsi és nem csak politikai szempontból”³⁹ megítélő Andrassy a tettek terén addig jutott, hogy a király első visszatérési kísérlete után elfogadott, az ideiglenes államrendet veszélyeztető minden kísérlet elítélő és Horthyt köszöntő nemzetgyűlési nyilatkozat elfogadásakor „mélységes undor” töltötte el. Tiltakozása jeléül a változást „az időtől [...] és az általános kijózanodástól”⁴⁰ váró Apponyival együtt kivonult az ülésteremből.⁴¹ Ezek után nem véletlenül hangsúlyozta az új legitimista nemzedék képviselőjében Pethő Sándor, hogy elég volt a „tudományos absztrakciókból”, a „fennálló

³¹ GECSÉNYI-SÍPOS: *i. m.*, 329.

³² ANDRÁSSY Gyula gróf: *A királykérdés jogi szempontból*, Pfeifer Ferdinánd nemzeti könyvkereskedés (Zeidler testvérek), Budapest, 1920, 9. Bár az „érzelmi ellágyulásnál” Pethő Sándor fontosabbnak tartotta „az ország és a nemzet hidegen mérlegelt érdekeit”. *Pethő Sándor válogatott publicisztikája... i. m.*, 16.

³³ KERTÉSZ János: *Az igazi legitimizmus*, Szerzői kiadás, Budapest, 1930, 9.

³⁴ GRIGER Miklós: *Népkirályság vagy diktatúra, Korunk Szava Népkönyvtára*, 1937/2–3, 2.

³⁵ ANDRÁSSY: *i. m.*, 20.

³⁶ Andrassy hasonlatát idézi KARDOS: *A legitimizmus alternatívái... i. m.*, 21.

³⁷ Gávai Gaál Jenő emlékiratát idézi SPEIDL: *i. m.*, 69.

³⁸ REINER János: *A magyar királykérdés*, Budapest, 1921, 21.

³⁹ PETHŐ: *i. m.*, 12.

⁴⁰ Apponyi 1922. évi választási felhívását idézi KARDOS: *A legitimizmus alternatívái... i. m.*, 38.

⁴¹ Uo., 173.

jogrend elleni üres tüntetésekből”, túl kell lépni a „jótét lelkek adventi örömeinek”, „historizmusban tévelygő szellemek dolendi voluptas-ának” (érzéki gyönyörének) a szintjén.⁴² Ennek azért is látta szükségét, mert véleménye szerint Apponyi és Andrássy csupán azt érték el, hogy a királyprobléma a harmincas évek elejére „a maga külpolitikai összefüggéseiben majdnem teljesen elsovadt” még a kereszténypárti ifjabb generáció többségének „agyvelejéből”⁴³ is.

Gratz – miközben az uralkodó és a magyar politikai vezetés, illetve a kormány és legitimista ellenzéke között „postahivatalként”⁴⁴ közvetített – nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy a széthúzó erőket a legitimista politika mögé egységesen felsorakoztassa, de nem volt elég gyenge sem, „hogy abban lelje örömét, hogy viharba került levélként, tőle idegen áramlatokkal, céltalanul sodortassa magát”⁴⁵ Sigray gróf – „tüllépve osztálykorlátain” – azt a Griger Miklóst támogatta, aki már 1920-ban megvallotta: ellensége a született méltóságoknak, ahogyan „a szamárnak sem imponál neki, mert nagy fület hoz magával a világra”⁴⁶ – eredmény nélkül. Lajos Ivánnak a Harmadik Birodalom várható vereségét német forrásokkal igazoló *Szürke Könyvét*⁴⁷ és a *Magyarország felelőssége a második világháborúban* című kéziratát is inkább Nyugaton olvasták, illetve értették meg. Jellemző, hogy Gratz kiadatlan emlékirataiban még azt a „mindig akcióterveket” gyártó Friedrich Wiesnert is „sokkal aktívabbnak” tartotta „bárkinél a magyar oldalon”,⁴⁸ akit Ausztriában a legitimista ügy kerékkötőjének tartottak.

IV. SZOMSZÉDOK

A múlt század húszas éveinek elején és a harmincas évek második felében két hasonló történet játszódott le, az első Magyarországon, a második Ausztriában. A szinte népmesébe illő főszereplők egy király, a legidősebb fia és egy határozott, férjét és fiát is noszogató anya voltak, számos mellékszereplővel, tohonya kancellárral, a királyával szemben fellépő kormányzóval, kis Gömbössel (sic!), ugyan *happy end* nélkül, de kísértetiesen hasonló szófordulatokkal. Horthy 1919 októberében a restaurációval kapcsolatban az „idő előtt felvetett személykérdésről” elutasítóan nyilatkozott, és kilátásba helyezte a „törvénytelen puccsok

⁴² PETHŐ Sándor: *A magyar Capitoliumon. A magyar királyeszmé a Duna völgyében*, Gellért Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1932, 7.

⁴³ PETHŐ: *A magyar Capitoliumon... i. m.*, 21.

⁴⁴ GECSÉNYI-SIPOS: *i. m.*, 339.

⁴⁵ Uo., 320.

⁴⁶ KARDOS: *A Szent Korona-tan... i. m.*, 146.

⁴⁷ LAJOS Iván: *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében*, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T, Pécs, 1939. A könyvet itthon „kányamadárnak” tartották, „amelyik már igen vészjóslóan és sunyin kerengett a magyar külpolitikai majorság szépen fejlődő aprómarhája fölött”. Hubay Kálmán véleményét idézi MURÁNYI Gábor: *Egy epizodista főszerepe. Lajos Iván történész élete és halála*, Noran Kiadó, Budapest, 2006, 71.

⁴⁸ *Erinnerungen des Gustav Gratz für die Jahre 1918 bis 1945*, kézirat, 291. Köszönöm Gececsényi Lajos professzornak, hogy az anyagot rendelkezésemre bocsátotta.

vagy lázítások” megátolását.⁴⁹ A legitimistákkal kezdetben ebédek, majd titkos találkozók keretében kapcsolatot tartó Schuschnigg osztrák kancellár 1936 júniusában visszautasította, hogy időponthoz kössék a restaurációt, különben „kárt szenvedne a propaganda megfelelő időben történő sikere”.⁵⁰ 1937 februárjában úgy fogalmazott, hogy egy esetleges Habsburg-puccs esetén letartóztatná Ottót.⁵¹ 1920 őszén Teleki Pál miniszterelnök megerősítette, hogy a királykérdés belügy, „ebben semmiféle külső beavatkozást nem vagyunk hajlandók eltűrni”. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy „ezek a kérdések nem aktuálisak”.⁵² Az osztrák keresztényszociális *Reichspost* egy 1936. júniusi vezércikkben állapította meg, hogy az esetleges restauráció „tisztán Ausztria belső ügye”.⁵³ 1933 júliusában Schuschnigg kifejtette, hogy nem szőnek monarchista terveket, mert a „kérdés nem aktuális”.⁵⁴

Bethlen István egy 1939. január 1-jén a *Pesti Napló*ban megjelent cikkében kifejtette, hogy Magyarország húsz éven át tartózkodott a német érdekeket érintő lépésektől, és nem ment bele a restaurációba, pedig „nem lehet kétséges, hogy ezen az áron gyakran igen aktív szaldót érhattünk volna el”.⁵⁵ Schuschnigg 1940 elején a Gestapónak írt jelentésében aláhúzta, hogy ő mindig elutasította az „idegen mankókra támaszkodó” németellenes monarchiát,⁵⁶ és később úgy értékelte, hogy „talán tényleg jobb lett volna a császárra rábízni a dolgokat, talán sikerült volna valami”.⁵⁷ A magyar legitimistákról még elvtársaik is elismerték, hogy „az elért eredmények aránytalanságban állanak a cselekvésre elhasznált energiákkal”.⁵⁸ Ambrózy Lajos bécsi magyar követ 1931-ben az osztrák monarchisták propagandáját ítélte meg „teljesen meddőnek”, amely nem érte meg „a reá fordított szellemi munkát és költséget”.⁵⁹ A magyar politikai vezetőkben Griger szerint nem volt „kockázatos vállalkozásra való hajlandóság és kalandvágy”.⁶⁰ Otto Forst de Battaglia, a svájci Agence Centrale monarchista propagandaközpont irányítója szerint Ausztriában is „kevésbé a tömegek, mint inkább a vezetők hiányoznak”. Az elit tagjaiból „hiányzik a tetterő, a kedv, hogy belső, fekete-sárga meggyőződésüket a gyakorlatban is alkalmazzák”.⁶¹

⁴⁹ SPEIDL: *i. m.*, 25.

⁵⁰ MOSSER: *i. m.*, 311.

⁵¹ EICHSTÄDT, Ulrich: *Von Dollfuß zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933–1938*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1955, 164.

⁵² SPEIDL: *i. m.*, 127.

⁵³ Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik, Neues Politisches Archiv (ÖStA/AdR NPA) K 233, Liasse Österreich 2/11 Monarchistische Bewegung in Österreich 1934–Februar 1936.

⁵⁴ WAGNER, Friedrich: *Der österreichische Legitimus 1918–1938. Seine Politik und Publizistik*, Dissertation, Wien, 1956, 235.

⁵⁵ GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*, (szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: Paál Vince), Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 210–211.

⁵⁶ SCHUSCHNIGG, Kurt: *Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlussidee*, Fritz Molden Verlag, Wien–München–Zürich, 1969, 388.

⁵⁷ FEIGL, Erich: *Otto von Habsburg. Profil eines Lebens*, Amalthea, Wien–München, 1992, 87.

⁵⁸ PETHŐ: *i. m.*, 6.

⁵⁹ Ambrózy követjelentése, Bécs, 1931. december 29. MNL OL K 63–1932–20/1.

⁶⁰ GRIGER: *A legitimizmus... i. m.*, 8.

⁶¹ DE BATTAGLIA, Forst: *Restauration der Habsburger?, Europäische Gespräche*, Jg. VIII. Heft 11, Berlin, 5–7.

Hosszasan lehetne sorolni a példákat. Mindkét országban hasonló eszközökkel inzultáltak, illetve rendőri megfigyelés alatt tartották a legitimista rendezvények résztvevőit, tiltották az Ottó királyfi elnevezés használatát, a különböző pártokban ténykedő legitimisták egységes fellépése is elmaradt. Hasonló jelszavakat skandáltak, bár a magyarok csak az *Unser Motto: Kaiser Otto* megfelelőjét alkották meg (Szánkón a mottó: Császáruk Ottó). A *Gut und Blut für Kaiser-König Otto* (Életünket és vérünket Ottó császár és királyért) fordítása elmaradt... Ausztriában és Magyarországon is tartottak a polgárháborútól, a legitimizmust nem pártkérdésnek tekintették. Csak akkor számítottak volna sikerre, ha a politikai elit – nem törődve a „diplomáciai ellengőzzel” és a „gyengébb idegzetűekre a kelleténél is jobban ható kardcsörtetéssel”⁶² – egy emberként áll uralkodója mögé, és a kérdést minden külső befolyástól mentesen, alkotmányos keretek között akarták rendezni. Azt is tisztán látták, hogy az események alakulása a politikusok és a közvélemény állásfoglalását is befolyásolná.⁶³ Egyik országban sem vált a legitimizmus hatékony tömegmozgalommá, mégis hasonló, puccsokról szóló álhíreket produkáltak a politikusok és a sajtómunkások velük kapcsolatban. Végül a monarchistákat egy hamarosan kiháló generáció képviselőinek tartották, akik elméleteik igazolására a legminimálisabb esélyt is megragadva, öngyilkos akcióra vállalkoztak.

V. JÁTÉK HATÁROK NÉLKÜL

A legitimisták úgy vélték, hogy „a legszilajabb szabadválasztó kisbürgözdi önképzőkörös sem tagadhatja, hogy integritásunk és feltámadásunk útján a szövetségest nem a holdban, nem is valami egzotikus tengerentúli jövevényben, hanem abban kell keresnünk, akivel négyszáz éven át sokat zsörtölődünk ugyan, de sok dicső napot és évet is töltötünk együtt”.⁶⁴ Gratz Gusztáv pedig úgy látta, hogy a Monarchia utódállamainak két rétege „mindenesetre tisztában van azzal, hogy az élet a régi Ausztria–Magyarországon felette állt annak, amely a Monarchia felosztása után indult itt meg: a mélyebben gondolkodók és az egyáltalán nem sokat gondolkodók, akik ösztönösen hasonlítják össze a sivár jelent a termékeny múlttal”.⁶⁵

A bécsi magyar követség 1937 elején úgy tájékoztatta a külügyi vezetést, hogy az osztrákoknak a Magyarországon fennálló legitimista mozgalommal „látszólag semmi kapcsolata megállapítható nem volt”, és bár személyes összeköttetések „fennállanak”, de országok

⁶² Pethő Sándor válogatott publicisztikája, i. m., 245.

⁶³ Theodor Hornbostel vélekedett úgy az 1937. február 19-i követjelentés szerint, hogy „a császárt megfelelő előkészítéssel [...] belpolitikai szemszögből, be lehetne hozni Bécsbe, de éppúgy lehetne megfelelő propagandával Bécs határában bejövetelét fegyveresen megátolni”. MNL OL K 63–1937–20/1.

⁶⁴ Az új *Nemzedék* című lapban 1923. január 23-án megjelent írást lásd: ÖStA/AdR NPA 798, Liasse 2/11 Monarchistische Bewegung 1927–1937.

⁶⁵ GYARMATI György: Gratz Gusztáv a Monarchia felosztásának következményeiről, *Történelmi Szemle*, 1995/1, 101.

közi „egyöntetűen megbeszélte és kitervezett munkaprogram nincsen”.⁶⁶ Pedig a két ország legitimistái folyamatos kapcsolatban álltak egymással, és nyilván egyetértettek Ernest Peret francia politikussal, aki lényegre törően foglalta össze a restauráció és a perszonálunió esélyeit, illetve a revízió/status quo problematikáját. Eszerint az osztrák restauráció belügy, a magyar azonban a revízió miatt külügy. Az osztrák az erős hitleri szorításban csak egy azt követő magyarországi restauráció esetén tarthatná magát, annak minden külpolitikai vonatkozásával együtt.⁶⁷ Ezért aztán, bár a két legitimizmus „úgy tradícióban, mint jogi elgondolásban és koncepcióban különbözik egymástól”, bíztak abban, hogy ezek a külön utak „valamikor találkozni fognak”.⁶⁸

Békés Márton kiváló összefoglalásában úgy fogalmazott, hogy a legitimisták fő politikai célja a legitim dinasztia restaurációja, illetve a mérsékelt és konzervatív reformokkal megerősített alkotmányos berendezkedés kiépítése mellett az ország függetlenségének megvédelzése volt, „esetleg egy dunai osztrák-magyar államszövetség keretein belül”.⁶⁹ Ez a mondat két helyen is pontosítást igényel. Egyrészt az esetleg elhagyható, másrészt – a tépelődő Apponyt leszámítva, aki „afelé hajlott, hogy Magyarország és Ausztria szövetségének új alapokon való felélesztését ki kell zárni”⁷⁰ – magyar-osztrák államszövetségben gondolkodtak. Meggyőződéssel vallották azt, hogy Horthy Magyarországnak „dolga lesz elérni azt, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiából a Magyar-Osztrák Monarchia támadjon fel”.⁷¹ Az összeomlás pillanatától fogva – még, ha szemérmesen is – azt hirdették, hogy az európai egyensúlyt biztosító, a szláv és germán aspirációkat féken tartó hatalmi konstrukcióra van szükség a Duna völgyében, ugyanakkor Pethő Sándor szerint a hivatalos legitimizmus „valójában sohase merete őszintén megmondani, hogy amikor nemzeti királyságról szaval, akkor az osztrák-magyar kapcsolatokra gondol”, és „népies és nemzeti cifraszűrben „akarta „bevonultatni a szélbali szívekbe a legitimizmust”.⁷² Andrássy 1928-ban egyértelművé tette, hogy „nem azért kerülne vissza királyunk Budapestre, mert Bécs ura”, hanem „mert ő az örökös törvényes magyar király”, és „Bécsbe azért jutna, mert magyar trónon ül”.⁷³

Gratz Gusztáv Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia fokozatos közeledésének elősegítésén fáradozott. Emlékirataiban azt írja, hogy 1930-tól, tehát miután Ottó nagykorúvá vált, rendszeressé váltak az osztrák és a magyar legitimisták „érdekes és talán hasznos” budapesti és bécsi megbeszélései, „anélkül, hogy valaha is gyakorlati sikert tudtak volna

⁶⁶ Bécs, 1937. február 8. MNL OL K 63–1937–20/1.

⁶⁷ Uo. A párizsi követség jelentése, 1937. február 27.

⁶⁸ KARDOS: *Legitimizmus...* i. m., 235–237.

⁶⁹ BÉKÉS Márton: A legitimisták és a legitimizmus. In: ROMSICS Ignác: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 214–215.

⁷⁰ GRATZ: *Magyarország...* i. m., 105.

⁷¹ LAJOS Iván: *A restaurációs kísérletek külpolitikája*, Szent István Bajtársi Egyesület Pécsi Csoportja, Pécs, 1930, 8.

⁷² PETHŐ: *A magyar Capitoliumon...* i. m., 66–67.

⁷³ SZALAI Miklós: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és politikája*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2003, 191–192.

felmutatni”.⁷⁴ Pethő Sándor a magyar és a Habsburg-eszme kompromisszumaként értékelte a vágyott új Monarchiát, és arról is meg volt győződve, hogy „ebben az új kapcsolatban csak a magyarság ereje az, amely növekedhetnék, szemben a mai és holnap Ausztria hatalmi fejlődésének stagnációjával”.⁷⁵ Károlyi József csak Hitler hatalomra jutása után hirdette meg nyíltan az osztrákokkal való szorosabb kapcsolat „elengedhetlenül szükséges” voltát, és hogy ezt a sorsközösséget „mindenhol, nyíltan és őszintén” fel fogják vállalni.⁷⁶ A monarchisták szerint be kell fejezni a múlt sérelmein való rágódást, „szűnyogcsípés elleni hadakozást”, miközben „önként lefeküdnénk az elefánt talpai alá”.⁷⁷ Griger Miklós is „magyar súlypontú megoldást”⁷⁸ sürgetett, Sigray Antal pedig angol–francia orientációjú osztrák–magyar gazdasági, laza államközi és szoros politikai együttműködést és olasz támogatással megvalósított békés revíziót képzelt el.⁷⁹ Még 1937 májusában is „a két restauráció szimultán helyreállítását”⁸⁰ nevezte a legfontosabbnak, de a tényleges megvalósításért már nem tudtak tenni, mert „saját maguk által gyengének találtatván, hallgattak a jobbik eszükre” – vélekedett egy „jóakarójuk”.⁸¹

VI. PARABOLA

A monarchisták egy „haladó, konzervatív és keresztény alapon álló államot” képzeltek el.⁸² Valójában soha nem dolgoztak ki részletes külpolitikai, szociális és gazdasági programot, így a királykérdés végig „a maga Biedermeier-jogfolytonossági mezében” jelentkezett.⁸³ A legitimisták nem kívánták „szolgailag utánozni” a nyugati demokráciákat, de jóindulatuk megőrzése érdekében a velük való konfliktusokat is kerülni kívánták, még két héttel a második világháború kitörése előtt is bízva abban, hogy azok belátják történelmi tévedésüket, és pártolni fogják a restaurációt.⁸⁴ Ugyanakkor úgy látták, hogy a „szüntelenül német vizeken evező” magyar külpolitika is elutasított minden közeledési kísérletet, és a magyar közvélemény „elki preparációját” fontosabbnak tartották.⁸⁵ A szomszédsági politikában is óvtak mindenféle kalandor irredenta vállalkozástól,⁸⁶ és új nemzetiségi politikát hirdettek. Bár igazán nem tudtak megbékélni velük, mert például Pethő Sándor a környező népeket

⁷⁴ *Erinnerungen des Gustav Gratz... i. m.*, 289.

⁷⁵ *Pethő Sándor válogatott publicisztikája, i. m.*, 435.

⁷⁶ ÖStA/AdR NPA 798, Leopold Hennem budapesti osztrák követ jelentése, 1933. március 30.

⁷⁷ PETHŐ: *A magyar Capitoliumon... i. m.*, 70.

⁷⁸ Uo., 185.

⁷⁹ BÉKÉS Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*, Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvág, 2007, 137–138.

⁸⁰ BÉKÉS: *Gróf Sigray... i. m.*, 155.

⁸¹ Gálócsy Árpád feljegyzése, Budapest, 1930. december 25. MNL OL K 589–I–A–5.

⁸² Sigray Antal az 1935/1936-os költségvetés vitájában beszélt erről. BÉKÉS: *A legitimizmus... i. m.*, 234.

⁸³ BÉKÉS: *A legitimizmus... i. m.*, 225.

⁸⁴ Sigray Antal 1939. augusztusi tihanyi beszédét idézi BÉKÉS: *Sigray... i. m.*, 175.

⁸⁵ Lajos Ivánt idézi MURÁNYI: *i. m.*, 152.

⁸⁶ SZALAI: *i. m.*, 162.

„a történelem szerencsefiainak”, „a konjunktúra népecskéinek” nevezte.⁸⁷ Mégis hirdették az ellentétek áthidalásának és a közös érdekek megtalálásának szükségességét, mert ezek a népek „vagy szövetségként, vagy ellenségként élnek egymás mellett. Harmadik lehetőség nincs”.⁸⁸ Azért pedig, hogy az együttműködés ellenálljon a „nagyobb széllekedések”,⁸⁹ egy nemzetek és – főleg Magyarországon – pártok felett álló akaratra van szükség. Óvtak a német világhatalmi aspirációktól is, különben „a nagy germán tölgy árnyékában élhetjük a tormába esett féreg életmódját”,⁹⁰ bár tisztán látták a náci Harmadik Birodalom bukásának elkerülhetetlenségét is. Az 1937. októberi körmendi kézfogón, a parlamentben, a Nemzeti Összetartás Társaskörében és a budai Zöldfa vendéglőben tartott Sigray-vacsorákon szerveződő ellenállásban Pethő Sándor szerint a „legkurucabb” magatartást képviselték, hiszen a nagynémet hódító törekvésekkel próbálták meg szembeszállni.⁹¹

A fehérterror idején Beniczky Ödön a „világnak leggyávább és legbornírtabb katonai diktatúrájáról”, Andrassy Gyula pedig a Népszava újságíróinak meggyilkolása kapcsán „fehér bolsevizmusról” beszélt.⁹² Gratz Gusztáv sem kívánt hosszabb távon szolidaritást vállalni egy „gyilkosságoktól bemocskolt”⁹³ rendszerrel. De ugyanígy elvetették a faji és vallási megkülönböztetésen túl a fasizmust és a nemzetiszocializmust is. 1922 óta meggyőződéssel vallották, hogy a „papíron királyság” nem fogja helyreállítani a törvény uralmát, éppen ellenkezőleg, „a király nélküli királyság fából vaskarikáján átbukdácsolva, új katasztrófákhoz [...] és eddiginél is pusztítóbb, rosszabb kiadású új Kun Bélákhöz”⁹⁴ fog jutni az ország. Ezzel szemben „katolikus, osztrák (magyar) és monarchista”⁹⁵ berendezkedést javasoltak.

Összességében tehát – bár inkább „utópiába hajló idealizmusnak”⁹⁶ tűnt a „szív és a törvény szavára hallgató”⁹⁷ elvi politikájuk – a legitimizmus jóval több volt, mint „korszakbeli hiperlojális mákony”,⁹⁸ vagy egy „speciális hazai örület”.⁹⁹ A két világháború közötti korszaknak tehát volt – a valóság és fikció határán mozgó – alternatívája, a „hitek, a remények, a jog és a becsület” legitimista politikája, amely „európaibb pályát jelenthetett volna az országnak”.¹⁰⁰ A legszebb, szinte népmesei képet mindenestre Reiner János jogtudós alkotta meg a restaurációról, aki – miután 1922-ben „a világtörténelemben páratlan

⁸⁷ PETHŐ: *A magyar Capitoliumon... i. m.*, 46.

⁸⁸ GECSÉNYI-SIPOS: *i. m.*, 332.

⁸⁹ Uo., 338.

⁹⁰ PETHŐ: *A magyar Capitoliumon... i. m.*, 75.

⁹¹ BÉKÉS: *Gróf Sigray... i. m.*, 274.

⁹² SPEIDL: *i. m.*, 46–47.

⁹³ GECSÉNYI-SIPOS: *i. m.*, 324.

⁹⁴ *Miért kell a törvényes király? Irta: Egy „pucskarlista”, Budapest, 1922. MNL OL K 26–1923–XXI–5187.*

⁹⁵ Max von Hohenberg, Ferenc Ferdinánd fiának önjellemzése. Idézi MEYSELS, Lucian: *Die verhinderte Dynastie. Erzherzog Franz Ferdinand und das Haus Hohenberg*, Molden Verlag, Wien, 2000, 247.

⁹⁶ KARDOS: *Legitimizmus... i. m.*, 126.

⁹⁷ Szentkereszthy Pálné báróné megfogalmazását idézi KARDOS: *A Szent Korona-tan... i. m.*, 136.

⁹⁸ Polónyi Dezső, az Országos Habsburg-ellenes Liga képviselőjének véleményét idézi BÉKÉS: *A legitimizmus... i. m.*, 241.

⁹⁹ Gávai Gaál Jenő véleményét idézi SPEIDL: *i. m.*, 69.

¹⁰⁰ Kardos József előszava. In: BÉKÉS: *Sigray... i. m.*, 7–8.

bűnnek” nevezte, hogy idegen hatalmaknak szolgáltatták ki Károly királyt, és hitt abban, hogy az 1918 óta tartó „lázfolyamat végre mégis ki fogja vetni a betegséget okozó kóroanyagot”¹⁰¹ – verset írt Ottó király hazatéréséről. Ebből megtudjuk, hogy „S ez álom s a vágy mind valóra vál’:/Fehér lován jő, hazajön a király!”, ráadásul e hírről a „nagyság király-madara turulszárnyakon”¹⁰² fog hírt adni. A fehér ló a turullal egyetemben már a múlté, de a Ferenc József-keserűvíz máig hódít.¹⁰³

¹⁰¹ Reiner János *tudományegyetemi tanár gyászbeszéde IV. Károly király Ő Felségéről az egyetemen*. MNL OL K 26–1922–XXXVII–3852.

¹⁰² REINER János: *Hazajön a király*, Szerzői kiadás, Budapest, 1930, 1–4.

¹⁰³ GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*, Habsburg Történeti Intézet, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2016, 322–323.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. *A magyar Capitoliumon. Pethő Sándor válogatott publicisztikája*, (Válogatta, sajtó alá rendezte, a kíséző tanulmányt és a jegyzeteket írta: ZÁVODSZKY Géza) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
2. *A magyar királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben*, Magyar Férfiak Szentkorona Szövetsége, Budapest, 1933.
3. ANDRÁSSY Gyula gróf: *A királykérdés jogi szempontból*, Pfeifer Ferdinánd nemzeti könyvkereskedés (Zeidler testvérek), Budapest, 1920.
4. BÉKÉS Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*, Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvág, 2007.
5. BÉKÉS Márton: *A legitimisták és a legitimizmus*. In: ROMSICS Ignác: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*, Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 214–215.
6. BOKOR Péter – HANÁK Gábor: *Egy év Habsburg Ottóval. Beszélgetések*, Paginárium Kiadó, Budapest, 1999.
7. DE BATTAGLIA, Forst: *Restauration der Habsburger?*, *Europäische Gespräche*, Jg. VIII. Heft 11, Berlin, 5–7.
8. EICHSTÄDT, Ulrich: *Von Dollfuß zu Hitler. Geschichte des Anschlusses Österreichs 1933–1938*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1955.
9. *Erinnerungen des Gustav Gratz für die Jahre 1918 bis 1945*, kézirat.
10. FEIGL, Erich: *Otto von Habsburg. Profil eines Lebens*, Amalthea, Wien–München, 1992.
11. FIZIKER Róbert: *Habsburg Ottó és Kurt von Schuschnigg levélváltása, 1938. február–március*, *ArchivNet*, 2012/5.
12. GECSÉNYI Lajos – SIPOS Péter: *Gratz Gusztáv emlékiratai*, *Történelmi Szemle*, 2000/3–4.
13. GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*, Habsburg Történelmi Intézet, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2016.
14. GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két háború között*, (szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: Paál Vince), Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
15. GRIGER Miklós: *A legitimizmus és a magyar feltámadás. Aktuális-e a királykérdés?*, Budapest, 1936.
16. GRIGER Miklós: *Népkirályság vagy diktatúra*, *Korunk Szava Népkönyvtára*, 1937/2–3.
17. GYARMATI György: *Gratz Gusztáv a Monarchia felosztásának következményeiről*, *Történelmi Szemle*, 1995/1.
18. MURÁNYI Gábor: *Egy epizodista főszerepe. Lajos Iván történész élete és halála*, Noran Kiadó, Budapest, 2006.
19. KARDOS József: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon (1918–1946)*, Korona Kiadó, Budapest, 1996.
20. KARDOS József: *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.
21. KARDOS József: *Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Korona Kiadó, Budapest, 1998.

22. KERESHÁZY József: *Apponyi*, E-book, Publio Kiadó, 2012.
23. KERTÉSZ János: *Az igazi legitimizmus*, Szerzői kiadás, Budapest, 1930.
24. LAJOS Iván: *A restaurációs kísérletek külpolitikája*, Szent István Bajtársi Egyesület Pécsi Csoportja, Pécs, 1930.
25. LAJOS Iván: *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében*, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T, Pécs, 1939.
26. FIZIKER Róbert: A királydráma utolsó felvonása. Tihanytól Madeiráig, *ArchívNet*, 2016/1. Forrás: www.archivnet.hu/politika/a_kiralydrama_utolso_felvonasa.html (2016. 11. 21.)
27. LOVREK, August: Die legitimistische Bewegung. In: Hrsg. RILL, Robert – ZELLENBERG, Ulrich E.: *Konservativismus in Österreich. Strömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfängen bis heute*. Leopold Stocker Verlag, Graz–Stuttgart, 1999.
28. MEYSELS, Lucian: *Die verhinderte Dynastie. Erzherzog Franz Ferdinand und das Haus Hohenberg*, Molden Verlag, Wien, 2000.
29. MOSSER, Ingrid: *Der Legitimismus und die Frage der Habsburgerrestauration in der innerpolitischen Zielsetzung des autoritären Regimes in Österreich (1933–1938)*. Dissertation, Wien, 1979.
30. Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922. XIII. k. 1921. A nemzetgyűlés 265. ülése, 1921. december 10., 278. Forrás: http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1920_13/?pg=277&layout=s (2016. 02. 01.)
31. PETHŐ Sándor: *A magyar Capitoliumon. A magyar királyeszmé a Duna völgyében*, Gellért Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1932.
32. PETHŐ Sándor: *Gróf Andrássy Gyula emlékezete*, Wodianer és fiai, Budapest, 1930.
33. POHL, Walter – VOCELKA, Karl: *A Habsburgok. Egy európai dinasztia története*, (szerk.: Brigitte VACHA), Gulliver Kiadó, Budapest, 1995.
34. REINER János: *A magyar királykérdés*, Budapest, 1921.
35. REINER János: *Hazajön a király*, Szerzői kiadás, Budapest, 1930.
36. REISIGL, Martin: Rede als Vollzugsmeldung an die (deutsche) Geschichte. Hitler auf dem Wiener Heldenplatz. In: Hrsg. von KOPPERSCHMIDT, Josef – PANKAU, Johannes G.: *Hitler, der Redner*. Wilhelm Fink Verlag, München, 2003.
37. SCHUSCHNIGG, Kurt: *Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlussidee*, Fritz Molden Verlag, Wien–München–Zürich, 1969.
38. SOUTOU, Georges-Henri: Frankreich und Österreich seit 1918. In: Hrsg. KARNER, Stefan – MIKOLETZKY, Lorenz: *Österreich. 90 Jahre Republik. Beitragsband zur Ausstellung im Parlament*, StudienVerlag, Innsbruck–Wien–Bozen, 2008.
39. SPEIDL Zoltán: *Végállomás: Madeira. Királykérdés Magyarországon, 1919–1921*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.
40. SZALAI Miklós: *Ifjabb Andrássy Gyula élete és politikája*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2003.
41. UNGVÁRI Tamás: Koldus és királyfi, *Mozgó Világ*, 2001/9. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01326/00021/sep8.htm> (2016. 11. 21.)

42. WAGNER, Friedrich: *Der österreichische Legitimismus 1918–1938. Seine Politik und Publizistik*, Dissertation, Wien, 1956.

Levéltári források

1. Ambrózy követjelentése, Bécs, 1931. december 29. MNL OL K 63–1932–20/1.
2. Gálócsy Árpád feljegyzése, Budapest, 1930. december 25. MNL OL K 589–I–A–5.
3. *Miért kell a törvényes király? Irta: Egy „puccskarlista”*, Budapest, 1922. MNL OL K 26–1923–XXI–5187.
4. Zita királyné nyilatkozata II. Ottó trónigényéről, Funchal, 1922. április 24. MNL OL K 589–I–A–4–1922
5. Bécsi (1937. február 7.) és párizsi (1937. február 27.) követjelentések. MNL OL K 63–1937–20/1.
6. Rudnay Lajos báró, bécsi követ jelentése, 1935. július 26. MNL OL K 63–1935–20/1.
7. ÖStA/AdR NPA 798, Liasse 2/11 Monarchistische Bewegung 1927–1937.
8. *Reiner János tudományegyetemi tanár gyászbeszéde IV. Károly király Ő Felségéről az egyetemen*. MNL OL K 26–1922–XXXVII–3852.